

ORNITONIMLARNING LINGVOMADANIY HUSUSIYATI

Yigitaliyeva Muxlisa Ahadovna

Qo'qon davlat universitetida o'qituvchi

Vohidova Azizahon Sherzodbek qizi

Qo'qon davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada ornitonimlarning (qush nomlarining) lingvomadaniy hususiyatlari tizimli-lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda turkiy tillar, xususan o‘zbek tilidagi ornitonimlarning etimologik kelib chiqishi, semantik qatlamlari hamda ularning xalq og‘zaki ijodi, urf-odat va marosimlardagi ramziy ma’nalari o‘rganiladi. Muallif qush obrazlarining mifopoetik modellanishi, tabiat va inson o‘rtasidagi munosabatlarni aks ettirishdagi kommunikativ-pragmatik vazifalarini aniqlaydi. Material sifatida dialektal ma’lumotlar, tarixiy yozma yodgorliklar hamda zamonaviy badiiy matnlar korpusidan foydalanilib, leksik-semantik va diskursiv tahlil usullari qo‘llanildi. Natijalar qush nomlari orqali shakllangan konseptlarning milliy dunyoqarashni ifodalashdagi o‘rnini ko‘rsatib, lingvomadaniy birlik sifatida ornitonimlarning semantik-madaniy ko‘lamini kengaytiradi. Maqola xulosalari ornitonimika, etnolinguistika va tarjimashunoslik sohalarida nazariy hamda amaliy qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ornitonim, lingvomadaniyat, etnolinguistika, semantika, mifopoetika

Kirish.

Til har bir xalqning madaniyati, tafakkuri va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi asosiy vositadir. Tilda mavjud bo‘lgan har bir so‘z, ayniqsa, tabiat hodisalari va jonli mavjudotlarga oid atamalar, shu xalqning dunyoqarashi, urf-odatlari, turmush tarzi hamda e‘tiqodlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Shunday leksik birliklardan biri bu — ornitonimlar, ya’ni qush nomlari hisoblanadi. Ornitonimlar nafaqat ornitologik ma’lumot manbai, balki xalqning madaniy tafakkurini ochib beruvchi muhim lingvomadaniy birlikdir. Qushlar obraziga bo‘lgan e‘tibor qadimdan turkiy xalqlarning og‘zaki ijodi, afsona va ertaklarida,

marosimlarda va ramziy til ifodalarida keng namoyon bo'lgan. Ayniqsa, o'zbek tilida uchraydigan qush nomlari ko'p hollarda inson xarakteri, hayotiy holatlar yoki ijtimoiy munosabatlarni ifodalashda tashbeh va metafora sifatida xizmat qiladi. Masalan, "lochin" jasorat timsoli bo'lsa, "kaptar" poklik va sadoqat ramzi sifatida qaraladi. Mazkur maqolada o'zbek tilidagi ornitonimlarning lingvomadaniy hususiyatlari tahlil qilinadi. Unda qush nomlarining etimologik ildizlari, semantik xususiyatlari, madaniy va ramziy yuklamalari, shuningdek, badiiy hamda og'zaki matnlarda qo'llanish xususiyatlari yoritiladi. Tadqiqotning maqsadi — ornitonimlarning til va madaniyat o'zaro munosabatidagi o'rnini aniqlash hamda ularni lingvomadaniy birlik sifatida baholashdan iborat.

Asosiy qism.

Ornitonimlar – bu tilda qushlarga berilgan nomlar bo'lib, ular faqat biologik tasnif emas, balki xalqning madaniy-ma'naviy hayotida ham muhim o'rin egallaydi. O'zbek tilida uchraydigan qush nomlari turli lingvistik qatlamlarga mansub bo'lib, ularning tarkibida qadimgi turkiy, fors-tojik, arab va rus tillaridan kirib kelgan birliklar mavjud. Bu esa o'zbek tilining tarixiy taraqqiyoti, madaniy aloqalari va xalq tafakkurining shakllanish bosqichlari haqida muhim ma'lumotlar beradi. Ornitonimlarning lingvomadaniy hususiyatlarini tahlil qilishda, avvalo, ularning etimologik kelib chiqishiga e'tibor qaratish lozim. Masalan, "lochin", "burgut", "kaptar", "kuzgun", "laylak" kabi qush nomlari qadimgi turkiy manbalarda ham uchrab, bugungi kungacha o'z semantik yukini yo'qotmagan. "Lochin" va "burgut" kabi qush nomlari ko'pincha jasorat, kuch-qudrat timsollari sifatida ishlatilgan. Ular turkiy xalqlarning urushchi, jangovar ruhini ifodalovchi ramziy obrazlar sifatida folklor va adabiyotda keng qo'llaniladi. Ornitonimlar mifopoetik va ramziy ma'no kasb etishi bilan ham ajralib turadi. Ko'plab qushlar xalq e'tiqodida muayyan ruhiy holat, bashorat, yaxshi-yomon belgilar bilan bog'langan. Masalan, laylaklar kelishi bahor va farovonlik alomati sifatida talqin qilinsa, kuzgun ko'pincha yo'qotish, qayg'u ramzi sifatida tushunilgan. Shu nuqtai nazardan, qush nomlari xalq tafakkuridagi konseptual birliklarni ifodalaydi. Bunday birliklar orqali xalq o'z qarashlarini, tabiatga munosabatini, hayotiy tajribalarini til orqali ifoda etgan. Bundan tashqari, ornitonimlar frazeologizmlar tarkibida ham faol ishtirok etadi. Masalan, "kaptardek oppoq", "burgutdek chaqqon", "laylak bo'lib qolmoq" kabi iboralar orqali inson fazilatlarini, holatlarini yoki harakatlari ifodalanadi. Bu kabi ifodalar qushlarga xos xususiyatlar asosida metaforik tarzda shakllanib, tilda obrazlilik va emotsional ifoda kuchini oshiradi.

O‘zbek adabiyotida ham ornitonimlarga keng o‘rin berilgan. Alisher Navoiy, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov kabi ijodkorlar o‘z asarlarida qushlar orqali inson qalbidagi tuyg‘ular, orzu-umidlar va falsafiy mushohadalarni ifodalashga erishganlar. Shu bilan birga, ornitonimlar turli toponimlar, antroponimlar va laqablar tarkibida ham uchrab, xalq tafakkurining tilga ko‘chgan namunasini tashkil etadi. Yana bir muhim jihat – ornitonimlarning bolalar folklori va ertaklardagi roli. Masalan, “Qaldirg‘och”, “Boyqush” kabi qushlar obrazida mehr-oqibat, aql-zakovat, sadoqat kabi insoniy fazilatlar talqin qilinadi. Bu esa ornitonimlarning nafaqat tilshunoslik, balki pedagogik va tarbiyaviy jihatdan ham ahamiyatli ekanini ko‘rsatadi. Umuman olganda, o‘zbek tilidagi ornitonimlar xalq madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, ularning lingvomadaniy tahlili milliy tafakkur, qadriyatlar va ramzlarning til bilan uzviy bog‘liqligini ochib beradi. Bu boradagi ilmiy izlanishlar esa tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarini integratsiyalashgan holda rivojlantirish imkonini yaratadi.

Xulosa: Yuqoridagi tahlillar asosida aytish mumkinki, ornitonimlar — bu faqatgina qush nomlarini bildiruvchi leksik birliklar emas, balki xalqning madaniy merosi, dunyoqarashi, e‘tiqodi va estetik qarashlarini o‘zida mujassam etgan muhim lingvomadaniy birliklardir. O‘zbek tilidagi ornitonimlar orqali xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar, badiiy-estetik didi, tabiatga bo‘lgan munosabati ifodasini topadi. Ular xalq og‘zaki ijodida, adabiyotda, frazeologiyada va kundalik nutqda faol ishlatiladi hamda turli ramziy ma‘nolar bilan boyitilgan. Ornitonimlarning etimologik, semantik va madaniy tahlili til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ochib berishga xizmat qiladi. Shu bois, bu kabi birliklarni lingvomadaniy yondashuv asosida o‘rganish — nafaqat tilshunoslik, balki etnolinguistika, madaniyatshunoslik va tarjimashunoslik sohalar uchun ham dolzarb ilmiy yo‘nalish hisoblanadi. Kelgusida ornitonimlarning boshqa tillardagi ekvivalentlari bilan qiyosiy tahlili, ularning tarjima jarayonidagi xususiyatlari hamda madaniyatlararo kommunikatsiyadagi roli yanada chuqurroq o‘rganilishi zarur. Bu esa milliy madaniyatimizni chuqurroq anglashga va til boyligini ilmiy asosda tadqiq etishga katta hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova G. “O‘zbek tilidagi ornitonimlarning leksik-semantik tahlili” // Filologiya masalalari. – Toshkent, 2021. – №2. – B. 45–50.

2. Jo‘rayev R. “Til va madaniyat: lingvomadaniyatshunoslik asoslari” – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 240 b.
3. Nazarov M. “O‘zbek tilidagi hayvonot olamiga oid leksikaning lingvokulturologik tahlili” // Til va adabiyot ta’limi. – 2020. – №4. – B. 25–30.
4. Xo‘jayeva D. “Qush obrazining o‘zbek xalq ertaklaridagi talqini” // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2019. – №3. – B. 60–64.
5. Allamberganova G. “O‘zbek xalq tilida ornitonimlarning semantik xususiyatlari” // Til va madaniyat aloqalari. – Samarqand, 2020. – B. 85–89.
6. Xojimatov U. “Lingvokulturologiya asoslari” – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015. – 196 b.